

УДК 341.231.14:342.78

DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.94.4.41>

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ОКРЕМІ ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ

Костак С.Я.,

аспірант юридичного факультету

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ORCID: 0009-0005-9305-9021

Костак С.Я. Обмеження прав людини в умовах воєнного стану: окремі теоретико-правові засади.

Стаття присвячена дослідженню теоретико-правових засад обмеження прав людини в умовах воєнного стану. Встановлено, що правове регулювання надзвичайних і воєнних станів є одним із найбільш дискусійних питань сучасного конституційного та міжнародного права, оскільки передбачає відступ від фундаментальних гарантій прав і свобод людини. Проаналізовано умови та принципи допустимого відступу від зобов'язань за Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Європейською конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, зокрема принципи необхідності, пропорційності та тимчасовості обмежувальних заходів. Виявлено, що ключовим критерієм законності обмежень є їх співмірність загрози, яка їх обумовлює. Розглянуто категорію абсолютних (недерогабельних) прав, відступ від яких є неприпустимим за будь-яких обставин. Окрему увагу приділено практиці дерогацій в умовах збройних конфліктів, зокрема досвіду України у зв'язку з введенням воєнного стану в лютому 2022 р. та відповідними повідомленнями про відступ від зобов'язань за ЄКПЛ та МПГПП. Досліджено конституційно-правові механізми обмеження прав і свобод у порівняльній перспективі на прикладі держав Центральної та Східної Європи. Зроблено висновок про необхідність чіткого законодавчого визначення підстав, меж та процедур обмеження прав людини в умовах воєнного стану з урахуванням міжнародних стандартів та практики Європейського суду з прав людини.

Ключові слова: воєнний стан, обмеження прав людини, дерогація, надзвичайний стан, абсолютні права, пропорційність, Європейська конвенція про захист прав людини.

Kostak S.Y. Restrictions of human rights under martial law: certain theoretical and legal foundations.

The article is devoted to the study of the theoretical and legal foundations of restrictions on human rights under martial law. It is established that the legal regulation of states of emergency and martial law is one of the most debated issues in contemporary constitutional and international human rights law, since it presupposes derogation from fundamental guarantees of human rights and freedoms. The doctrinal approaches to the concepts of «state of emergency» and «martial law» in the context of constitutional and international human rights law are examined. The conditions and principles of permissible derogation from obligations under the International Covenant on Civil and Political Rights and the European Convention on Human Rights are analyzed, in particular the principles of necessity, proportionality, and temporariness of restrictive measures. It is found that the key criterion of the legality of restrictions is their commensurability with the threat that justifies them. The category of absolute (non-derogable) rights, derogation from which is impermissible under any circumstances, is considered. Special attention is paid to the practice of derogations in armed conflicts, in particular Ukraine's experience in connection with the introduction of martial law in February 2022 and the corresponding notifications of derogation from obligations under the ECHR and the ICCPR. The constitutional and legal mechanisms for restricting rights and freedoms are examined in a comparative perspective, with reference to the states of Central and Eastern Europe. It is concluded that there is a need for a clear legislative definition of the grounds, limits and procedures for restricting human rights under martial law, taking into account international standards and the case law of the European Court of Human Rights. The article contributes to the ongoing scholarly debate on the balance between state security interests and the protection of individual rights in times of armed conflict, proposing a multi-criteria analytical framework for assessing the compliance of emergency measures with international human rights standards.

Key words: martial law, human rights restrictions, derogation, state of emergency, absolute rights, proportionality, European Convention on Human Rights.

Постановка проблеми. Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України, розпочата 24 лютого 2022 р., актуалізувала низку принципових питань конституційного та міжнародного права прав людини. Введення воєнного стану на всій території України спричинило обмеження значного кола конституційних прав і свобод громадян, а також ініціювало надсилання Україною повідомлень про відступ від зобов'язань за Міжнародним пактом про громадянські і політичні права (далі – МПГПП) та Європейською конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ). Ці події поставили на порядок денний питання про теоретичні засади і практичні межі допустимого обмеження прав людини в умовах збройного конфлікту.

Аналіз наукових досліджень. Проблематика обмеження прав людини в умовах надзвичайного та воєнного стану є предметом уваги широкого кола іноземних дослідників. Так, зокрема, С. Фойт у своєму дослідженні аналізує конституційний вимір надзвичайних станів через призму теорії суспільного договору, доводячи, що включення до конституцій положень про надзвичайний стан може бути легітимізоване на підставі погодженого відступу від звичайного правового режиму [1]. К.В. Еммонс досліджує систему дерогаційних застережень у міжнародному праві прав людини у зв'язку з пандемією COVID-19, стверджуючи, що чотири основних договори про права людини містять дерогаційні положення, які юридично дозволяють тимчасово призупинити певні права під час надзвичайних ситуацій [2]. А. Лебре аналізує підстави та умови законної дерогації, наголошуючи на тому, що держави зобов'язані забезпечити, щоб вжиті загальні заходи не завдавали непропорційної шкоди вразливим верствам населення [3]. А. Зіссет досліджує відмінності між обмеженням і дерогацією прав у контексті ЄКПЛ, зосереджуючи увагу на існуванні нормативної прогалини у виправданні втручання у права, що не передбачають дерогаційних застережень [4]. М. Кламберг системно аналізує взаємодію між міжнародним правом прав людини і ситуаціями надзвичайного стану, запропонувавши аналітичну рамку, що включає питання ролі суверена, сприйнятих загроз і наслідків для державної політики [5]. К. Джежтяроу та В.П. Тзевелекос досліджують вплив агресії проти України на систему ЄКПЛ, констатуючи, що Україна здійснила дерогацію від ряду положень Конвенції відповідно до статті 15, і аналізують її правові наслідки [6]. А. Горват здійснив порівняльний аналіз надзвичайних режимів у конституціях держав Центральної і Східної Європи [7]. О. Бабіков та ін. дослідили баланс інтересів у кримінальному провадженні та втручанні у приватне життя в умовах воєнного стану в Україні [8]. А. Стюарт у своєму дослідженні ввела поняття «воєнний стан» у порівняльно-правовому вимірі та представила набір даних EmPower для аналізу цього явища [9].

Метою статті є дослідження окремих теоретико-правових засад обмеження прав людини в умовах воєнного стану, аналіз принципів і умов законності таких обмежень та практики дерогацій у міжнародному праві прав людини.

Виклад матеріалу дослідження. Міжнародне право прав людини передбачає можливість тимчасового відступу (дерогації) від окремих договірних зобов'язань у разі надзвичайних обставин. Основними договірними механізмами дерогації є стаття 4 МПГПП та стаття 15 ЄКПЛ, положення яких у цілому збігаються, хоча й мають певні відмінності щодо переліку недерогабельних прав та процедури повідомлення.

К.В. Еммонс звертає увагу на те, що дерогаційні застереження у договорах про права людини юридично дозволяють тимчасово призупинити гарантовані права під час надзвичайних ситуацій, однак це породжує особливу проблему: в прагненні захистити, скажімо, здоров'я населення уряди теоретично можуть постійно призупиняти певні права людини, визнані на міжнародному рівні [2]. Дослідниця підкреслює, що поєднання превентивних зобов'язань і дозвільних умов дерогації ускладнює перевірку правомірності запроваджуваних обмежень і відкриває можливості для зловживань.

А. Лебре систематизує умови законної дерогації відповідно до міжнародного права прав людини: офіційне проголошення надзвичайного стану, що загрожує «існуванню нації»; необхідність і пропорційність вжитих заходів; відсутність дискримінації за ознакою раси, статі, мови, релігії або соціального походження; несуперечність вжитих заходів іншим зобов'язанням держави за міжнародним правом; офіційне повідомлення депозитарія договору [3, с. 5]. Там само дослідниця акцентує на тому, що держави повинні забезпечити, аби загальні антикризові заходи не завдавали

непропорційної шкоди вразливим верствам населення, оскільки надзвичайні ситуації часто перекладають тягар обмежень саме на них.

А. Зіссет у своєму дослідженні розмежовує два правових інструменти у системі ЄКПЛ: обмеження прав (restriction) через застосування застережних положень відповідних статей Конвенції та дерогацію (derogation) на підставі статті 15 ЄКПЛ [4, с. 1]. Дослідник стверджує, що між цими двома інструментами існує «нормативна прогалина»: для ряду прав, що не містять застережних положень (наприклад, право на свободу та особисту недоторканність у частині непідляганих засобів правового захисту), ні звичайне застереження, ні дерогація не забезпечують достатнього нормативного виправдання обмежувальних заходів [4, с. 10]. Там само дослідник наголошує, що принцип пропорційності продовжує застосовуватися навіть після оголошення дерогації, і держава не отримує *carte blanche* для довільного обмеження прав.

М. Кламберг пропонує аналітичну рамку для оцінювання відступів від прав людини в умовах надзвичайного стану, що включає три ключові запитання: яка роль суверена; що держави сприймають як загрози; та які наслідки це матиме для їхньої політики [5, с. 1]. Дослідник зазначає, що деколи надзвичайний стан проголошується обґрунтовано, наприклад, природна катастрофа може вимагати особливих заходів, несумісних із повним дотриманням усіх зобов'язань за договорами про права людини, тоді як в інших випадках надзвичайний стан може використовуватися як критерій для репресивної урядової політики [5, с. 99].

Як бачимо, право на дерогацію є невід'ємним атрибутом державного суверенітету в кризових ситуаціях, однак воно є суворо обмеженим за умовами, обсягом і тривалістю. При цьому, ключовими параметрами законності дерогації є: реальна загроза існуванню нації, офіційне проголошення, необхідність і пропорційність заходів, дотримання принципу недискримінації та збереження абсолютних прав.

Одним із наріжних каменів системи міжнародного захисту прав людини є концепція абсолютних, або недерогабельних, прав, тих гарантій, від яких жодна держава не може відступити за будь-яких обставин, у тому числі в умовах воєнного стану або надзвичайної ситуації. Перелік таких прав закріплено у статті 4 (2) МПГПП та статті 15 (2) ЄКПЛ.

К.В. Еммонс звертає увагу на те, що попри зовнішню схожість дерогаційних механізмів МПГПП та ЄКПЛ, між ними існують суттєві відмінності щодо переліку недерогабельних прав, а держави-учасниці кількох договорів стикаються з додатковим навантаженням, оскільки окремі заходи, що є прийнятними за МПГПП, можуть суперечити Американській конвенції про права людини або ЄКПЛ, що містять ширший перелік недерогабельних прав [2]. Дослідниця підкреслює, що це вимагає від держав одночасного аналізу своїх зобов'язань за кількома договорами.

А. Лебре наголошує на тому, що недерогабельні права слугують мінімальним стандартом людської гідності в умовах будь-якої кризи: навіть в умовах надзвичайного стану держава не може відступати від заборони катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, заборони рабства та права на визнання правосуб'єктності [3, с. 7].

А. Стюарт у своєму порівняльному дослідженні звертає увагу на те, що в ряді держав конституційні положення про воєнний стан прямо передбачають можливість запровадження військових трибуналів для розгляду справ цивільних осіб, що може суперечити праву на справедливий суд [9, с. 7]. Незважаючи на те що право на справедливий судовий розгляд не належить до абсолютних прав за ЄКПЛ, Комітет ООН з прав людини у Загальному коментарі № 29 зазначив, що ряд процесуальних гарантій, які є невід'ємними для захисту недерогабельних прав, також мають зберігатися в умовах надзвичайного стану.

К. Джежтароу та В.П. Тзевелекос аналізують позицію ЄСПЛ щодо недерогабельних прав в умовах збройного конфлікту, констатуючи, що незважаючи на оголошені дерогації, право залишається актуальним і що навіть в умовах збройного конфлікту є права, які не повинні порушуватися за жодних обставин [6, с. 432]. При цьому, дослідники підкреслюють, що дерогація не позбавляє будь-яких правових наслідків відповідні порушення, а лише змінює стандарт оцінювання, і що виконання цих обов'язків є нагальним у правовій системі ЄКПЛ.

Власне, концепція недерогабельних прав є не лише доктринальною категорією, а й практичним правозахисним інструментом, що визначає непорушні межі державної влади навіть у найекстремальніших умовах. Саме тому, її значення в умовах воєнного стану (що є вкрай важливим для України) полягає в тому, що вона гарантує збереження мінімального ядра гідності людини навіть тоді, коли переважна більшість інших правових гарантій тимчасово призупинена.

Визнання системи недерогабельних прав визначає, що саме держава не може зробити в умовах воєнного стану за жодних обставин. Однак щодо решти прав, тих, від яких дерогація є допустимою, постає не менш принципове питання: яким має бути правовий стандарт для оцінювання правомірності конкретних обмежувальних заходів? Міжнародне право прав людини дає на нього однозначну відповідь: навіть законно оголошена дерогація не наділяє державу необмеженою свободою дій. Кожен захід, що обмежує права людини в умовах воєнного стану, підлягає незалежній оцінці на предмет його відповідності двом взаємопов'язаним критеріям, необхідності та пропорційності, які утворюють спільний нормативний фільтр між законною надзвичайністю і свавіллям виконавчої влади.

Власне саме принципи пропорційності та необхідності є центральними критеріями оцінювання законності будь-якого обмеження або призупинення прав людини в умовах надзвичайного або воєнного стану. Відповідно до консолідованої міжнародно-правової доктрини, обмежувальні заходи мають відповідати таким вимогам: передбачення законом; переслідування законної мети; необхідність у демократичному суспільстві; пропорційність переслідуваній меті.

Так, зокрема, А. Зісет, аналізуючи відмінності між обмеженням і дерогацією у системі ЄКПЛ, доводить, що принцип пропорційності зберігає своє значення незалежно від того, який із двох правових режимів застосовується [4, с. 14]. Дослідник також підкреслює, що дерогація за статтею 15 ЄКПЛ є дозвільною, але не безумовною: держава повинна демонструвати, що вжиті заходи не виходять за межі того, що «суворо вимагається обставинами ситуації» [4, с. 8].

М. Кламберг у своєму аналізі зазначає, що принцип пропорційності в контексті дерогацій означає: не будь-яка надзвичайна ситуація виправдовує будь-які обмеження – ступінь втручання у права має відповідати ступеню загрози [5, с. 105]. Вчений вказує на те, що серйозні порушення прав людини часто супроводжують надзвичайні ситуації, а тому відповідний міжнародний контроль є необхідним для запобігання зловживанням [5, с. 100].

С. Фойт, розглядаючи надзвичайні конституції через призму теорії суспільного договору, вказує на принципову роль пропорційності як легітимізаційного механізму: громадяни погоджуються на тимчасове обмеження своїх прав лише тоді, коли обсяг такого обмеження строго відповідає необхідності подолання кризи, а після її подолання всі права повністю відновлюються [1, с. 423]. Там само автор, посилаючись на дослідження К. Б'єрнскова та С. Фойта, наголошує на тому, що слабкі обмеження виконавчої влади корелюють із більшою кількістю жертв і жорсткішими репресіями під час надзвичайних режимів [1, с. 420].

Важливим практичним аспектом принципу пропорційності є вимога тимчасовості обмежувальних заходів. А. Лебре підкреслює, що надзвичайні заходи мають бути виключного і тимчасового характеру, а держави зобов'язані регулярно переглядати їх необхідність і не перетворювати тимчасові виключення на постійну практику [3, с. 3]. Порушення цієї вимоги є одним із найпоширеніших відступів від стандартів міжнародного права прав людини в умовах збройних конфліктів.

Отже, саме принципи пропорційності та необхідності утворюють базовий нормативний стандарт, відповідно до якого має оцінюватися будь-яка система обмежень прав людини в умовах воєнного стану. Як бачимо, їх практичне застосування вимагає як чіткого правового регулювання, так і незалежного судового контролю за діями виконавчої влади.

Введення воєнного стану в Україні 24 лютого 2022 р. та подальші повідомлення про дерогацію є важливим практичним прикладом реалізації механізму відступу від зобов'язань за міжнародним правом прав людини в умовах повномасштабного збройного конфлікту. Вже 28 лютого 2022 р. Україна повідомила Раду Європи про намір відступити від ряду положень ЄКПЛ на підставі статті 15 Конвенції.

К. Джежтяроу та В. П. Тзевелекос детально аналізують обсяг та правові наслідки українських дерогацій, фіксуючи, що Україна здійснила відступ від положень статей від статей 3, ч. 3 ст. 8, 9, 12, 13, 17, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 26, 27 Пакту та пункту 3 статті 4 (Заборона рабства і примусової праці), статей 8 (Право на повагу до приватного і сімейного життя), 9 (Свобода думки, совісті і релігії), 10 (Свобода вираження поглядів), 11 (Свобода зібрань та об'єднання), 13 (Право на ефективний засіб правового захисту), 14 (Заборона дискримінації), 16 (Обмеження політичної діяльності іноземців) Конвенції, статтями 1 (Захист власності), 2 (Право на освіту) Додаткового протоколу, статтею 2 Протоколу 4 до Конвенції (Свобода пересування) [6, с. 430]. Дослідники підкреслюють, що дерогації надають Україні більше простору для обмеження зазначених прав, однак не означають, що відповідні права стають взагалі нерелевантними або позбавляються будь-якого захисту.

О. Бабіков та ін. досліджують конкретний аспект обмеження прав в умовах воєнного стану в Україні – баланс між інтересами кримінального переслідування і правом на приватне життя, зокрема при проведенні негласних слідчих дій [8, с. 553]. Дослідники виявляють, що введення воєнного стану в 2022 р. спричинило суттєві зміни до Кримінального процесуального кодексу України, котрі торкнулися і процесуальних гарантій прав учасників кримінального провадження [8, с. 554]. Там само автори вказують на необхідність забезпечення, щоб будь-яке розширення повноважень органів досудового розслідування відповідало принципам необхідності та пропорційності.

Систематичний огляд конституційного регулювання воєнного стану [10] виявляє, що попри наявні теоретичні та практичні напрацювання, у правовій системі залишаються прогалини щодо ясності конституційних механізмів обмеження прав, порівняльного аналізу міжнародних моделей дерогацій та емпіричних оцінок впливу воєнного стану на цивільні свободи в Україні [10, с. 1]. Укладачі огляду зазначають, що судові перевірки рішень виконавчої влади в умовах воєнного стану, на яких наголошують деякі дослідники, не мають практичних механізмів реалізації в умовах кризи [10, с. 2].

А. Горват у своєму порівняльному дослідженні констатує, що в більшості держав Центральної та Східної Європи конституції прямо забороняють внесення змін до основного закону в умовах надзвичайних режимів, а в деяких навіть проведення виборів [7, с. 9]. Зазначена практика є важливим конституційним стандартом захисту демократичних засад навіть в умовах найтяжчих криз.

Як нам вбачається, практика українських дерогацій 2022 р. є показовою як з точки зору масштабу відступу від конвенційних зобов'язань, так і з точки зору дотримання встановлених міжнародним правом процедурних вимог. Водночас, не можемо залишати осторонь і того факту, що вона вказує на необхідність розробки більш чітких внутрішньодержавних механізмів контролю за відповідністю обмежень принципам необхідності та пропорційності.

Конституційно-правові механізми обмеження прав і свобод в умовах воєнного стану суттєво різняться залежно від конституційної традиції, рівня розвитку інституту судового контролю та ступеня деталізації конституційних положень про надзвичайні режими.

А. Горват у своєму порівняльному дослідженні конституцій держав Центральної та Східної Європи виявляє суттєві відмінності у конституційних підходах до регулювання надзвичайних режимів: одні конституції містять детальний перелік допустимих обмежень прав із зазначенням конкретних статей, тоді як інші обмежуються загальними застереженнями про «необхідні» чи «пропорційні» заходи [7, с. 7]. Дослідник посилається на позицію Венеціанської комісії, яка рекомендує, щоб конституції прямо визначали, які права можна призупиняти, а які – ні, та щоб ці переліки відповідали мінімальним вимогам міжнародного права [7, с. 8].

С. Фойт досліджує порівняльний аспект проблеми легітимності надзвичайних конституцій із позицій теорії суспільного договору, аналізуючи, чи можуть громадяни, через конституційний процес, наперед погодитися на обмеження своїх прав в умовах майбутніх надзвичайних ситуацій [1, с. 419]. Там само автор робить важливий висновок: включення положень про надзвичайний стан до конституції є необхідним, але не достатнім для легітимності відповідного режиму – не менш важливими є процедурні гарантії та незалежний контроль.

А. Стюарт у своєму дослідженні, зокрема, вказує на суттєву відмінність між воєнним станом і надзвичайним станом у плані конституційного регулювання: воєнний стан в багатьох конституціях пов'язаний із правом виконавчої влади передавати ряд повноважень збройним силам, тоді як надзвичайний стан більш чітко регулюється з точки зору процедур оголошення, тривалості та парламентського контролю [9, с. 5].

Важливим висновком порівняльного аналізу є те, що ефективність конституційних механізмів обмеження прав в умовах воєнного стану залежить насамперед від дієвості незалежного судового контролю. Там, де суди зберігають незалежність та юрисдикцію навіть в умовах надзвичайного режиму, ризик зловживань з боку виконавчої влади суттєво знижується. Натомість відсутність або послаблення судового контролю є системним ризиком, характерним для більшості авторитарних режимів, що вдаються до введення воєнного стану в цілях консолідації влади, а не реальної відповіді на загрозу.

Висновки. За результатами проведеного дослідження можна сформулювати такі висновки.

Міжнародне право прав людини (стаття 4 МПГПП та стаття 15 ЄКПЛ) передбачає суворі умо-

ви законності дерогацій: реальна загроза існуванню нації, офіційне проголошення надзвичайного стану, необхідність і пропорційність обмежувальних заходів, дотримання принципу недискримінації та офіційне повідомлення відповідних органів. Відступ від цих умов робить оголошену дерогацію незаконною, навіть якщо вона і є фактично оголошеною.

Абсолютні (недерогабельні) права – заборона катування, рабства, свавільного позбавлення права на визнання правосуб'єктності та принцип законності у кримінальному праві, є неприпустимими для відступу за будь-яких обставин, включаючи умови воєнного стану. Ці права формують мінімальне ядро людської гідності, що не може бути принесене в жертву жодній державній необхідності.

Принципи пропорційності та необхідності є центральними критеріями оцінювання законності будь-якого обмеження прав людини в умовах воєнного стану. Держава не отримує *carte blanche* для довільного обмеження прав навіть після законно оголошеної дерогації: кожен обмежувальний захід має бути пов'язаний із конкретною загрозою, застосовуватися лише в обсязі, суворо необхідному для її подолання, і підлягати скасуванню після її зникнення.

Практика дерогацій України у зв'язку із введенням воєнного стану в лютому 2022 р. є масштабним прикладом реалізації механізму відступу від конвенційних зобов'язань в умовах повномасштабного збройного конфлікту. Водночас вона вказує на необхідність удосконалення внутрішньодержавного законодавчого регулювання підстав, меж та процедур обмеження прав людини, зокрема, зміцнення незалежного судового контролю за відповідністю обмежень принципам необхідності та пропорційності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Voigt S. Contracting for catastrophe: legitimizing emergency constitutions by drawing on social contract theory. *Res Publica*. 2021. Vol. 28. P. 417–436. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11158-021-09518-z>. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC8208063>.
2. Emmons C. V. International human rights law and COVID-19 states of emergency. *Verfassungsblog*. 2020. DOI: <https://doi.org/10.17176/20200425-164920-0>. URL: <https://verfassungsblog.de/international-human-rights-law-and-covid-19-states-of-emergency>.
3. Fabbrini F., Celeste E. COVID-19 pandemic and derogation to human rights. *Journal of Law and the Biosciences*. 2020. Vol. 7. No. 1. DOI: <https://doi.org/10.1093/jlb/ljaa015>. URL: <https://academic.oup.com/jlb/article/7/1/ljaa015/5828398>.
4. Zysset A. To derogate or to restrict? The COVID-19 pandemic, proportionality and the justificatory gap in European human rights law. *Jus Cogens*. 2022. Vol. 4. No. 3. P. 285–301. DOI: <https://doi.org/10.1007/s42439-022-00065-6>. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC9275544>.
5. Klamberg M. International human rights law and states of emergency. In: Rogers D. (ed.), *Human Rights in War*. Springer, Singapore, 2022. P. 105–163. DOI: https://doi.org/10.1007/978-981-16-2116-1_6. URL: https://link.springer.com/rwe/10.1007/978-981-16-2116-1_6.
6. Dzehtsiarou K., Tzevelekos V. P. A thorny road to democracy, human rights and the rule of law: Ukraine and the European Court of Human Rights. *European Convention on Human Rights Law Review*. 2022. Vol. 3. No. 4. P. 427–434. DOI: <https://doi.org/10.1163/26663236-bja10050>. URL: <https://ssrn.com/abstract=4292555>.
7. Horváth A. Emergency regimes in the European constitutions: a comparative overview. *European Journal of Risk Regulation*. 2025. Vol. 16. No. 2. P. 388–404. DOI: <https://doi.org/10.1017/err.2025.22>. URL: <https://real.mtak.hu/218601>.
8. Babikov O., Bozhyk V., Bugera O. I., Kyrenko S. H., Viunyk M. Balancing interests: criminal proceedings & private life interference under martial law in Ukraine. *German Law Journal*. 2024. Vol. 25. No. 4. P. 553–577. DOI: <https://doi.org/10.1017/glj.2024.12>.
9. Stewart A. Defining martial law: introducing the EmPower dataset. *Conflict Management and Peace Science*. 2026. DOI: <https://doi.org/10.1177/07388942251410770>. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/07388942251410770>.
10. Romanenko K., Chmielarz P., Taran D., Kuryliuk Yu., Pelekh I. A systematic review of constitutional regulation of martial law and its impact on citizens' rights. *Global Prosperity*. 2025. Vol. 5. No. 3. P. 79. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17106974>. URL: <https://gprosperity.org/index.php/journal/article/download/180/157/160>.

11. Белов Д.М., Громовчук М.В. Конституційно-правові засади статусу особи: окремі аспекти. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. № 1. С. 11-15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/anporr_2021_1_4.

Дата першого надходження рукопису до видання: 11.03.2026
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 23.04.2026
Дата публікації: 10.05.2026

© Костак С.Я., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0